

Etiska perspektiv på hållbar utveckling

De viktigaste poängerna i detta kapitel:

- Finala värden är tillstånd som är värdefulla i sig själva, medan instrumentella värden har värde i den mån de bidrar till finala värden.
- Vilka som ska omfattas av ett moralsystem avgörs av om de har moralisk ställning.
- Vilka som har moralisk ställning eller vad som har finalt värde skiljer mellan olika etiska system och kan inte avgöras med empirisk kunskap, men kan vara föremål för kritisk reflektion.
- Antropocentrisk etik ger bara människor moralisk ställning, medan biocentrisk etik ger alla levande organismer moralisk ställning.
- Ekocentrisk etik flyttar fokus från individer till att helheter, som landskap eller ekosystem, har moralisk ställning.

Hållbar utveckling är ett normativt begrepp. Det säger något om vad vi bör göra: bry oss om dagens generation och framtida generationer. Vad vi bör göra är dock ingen vetenskaplig fråga, ty vetenskapen svarar på hur saker och ting är. Däremot är kunskap viktig för att veta vilka handlingar som leder mot våra uppsatta mål. Exempelvis är frågan om hur vi botar cancer eller hur stora skador en ökad global medeltemperatur kan ge vetenskapliga frågor,

men om vi inte har etiska skäl att bry oss om framtida generation, då vore det också (moraliskt) irrelevant att försöka ta reda på hur klimatförändringarna kan drabba världen om hundra år.

Alla definitioner av hållbar utveckling måste således bygga på vissa idéer om vad som är värdefullt och vad som bör bevaras eller utvecklas. Det händer ofta att människor är oense om värderingsfrågor. Tanken med detta avsnitt är därför att ge redskap för att bättre förstå varför olika personer har olika perspektiv på vad som utgör en hållbar utveckling utifrån hur deras etiska utgångspunkter skiljer sig. I kapitlet kommer dels några grundläggande begrepp introduceras, och dels beskrivs några olika teorier om vilket moraliskt värde djur, växter och natur har.

Det bör noteras att diskussionen i detta kapitel om vilken moralisk status djur eller naturen har görs utifrån ett västerländskt, modernt filosofiskt perspektiv. Naturligtvis finns det många andra idétraditioner, inte minst inom österländsk religion och filosofi, samt hos många ursprungsfolk, där man historiskt har ansett att andra djur eller hela ekosystem har moralisk ställning och som i flera fall har inspirerat de moderna filosofiska teorierna i dessa frågor.

Etik, finala värden och instrumentella värden

Etik, eller moralfilosofi, handlar förenklat om att besvara frågor som: "Vad är gott?", "Vilka har vi moralisk skyldighet beakta?", eller "Vad är rätt att göra?".

När man diskuterar vad som är gott, är det viktigt att göra en distinktion mellan finala värden och instrumentella värden. Finala värden är tillstånd som vi anser vara värdefulla i sig själva. Finala värden kan till exempel vara mänskligt liv, lycka eller blomstring. Man har en moralisk skyldighet att främja dessa finala värden. Instrumentella värden å andra sidan är sådant som har ett värde för att de bidrar till ett finalt värde (eller ett annat instrumentellt värde). Om vi tänker oss att mänskligt välbefinnande har ett finalt värde, skulle exempelvis goda vänner utgöra ett instrumentellt

värde för oss (även om ens vänners välbefinnande också har ett finalt värde). Pengar är ett annat typiskt exempel på något som har instrumentellt värde: pengar kan vara bra för att uppnå andra mål, men mycket pengar är knappast ett mål i sig självt.

En grundläggande filosofisk fråga som skiljer olika etiska synsätt åt är vilka värden som är finalt värdefulla. Enligt klassisk kristen etik, exempelvis, har mänskligt liv ett finalt värde. Enligt en del tolkningar innebär det att abort alltid är fel eftersom fostret är ett mänskligt liv. Om man i stället anser att mänskligt välbefinnande har ett finalt värde, och att foster inte har förmåga att känna välbefinnande, blir frågan om abort moraliskt mindre komplicerad.

Förutom vad som har värde, är annan viktig fråga är vilka objekt som har moralisk ställning, alltså som man moraliskt bör ta hänsyn till. Om vi anser att lycka har ett finalt värde, är det då bara människors lycka vi tycker har etisk betydelse? I så fall erkänner vi bara människor moralisk ställning. Men man kan tänka sig att tillskriva såväl djur som hela ekosystem moralisk ställning. Man kan också tänka sig att gradera moralisk ställning, till exempel så att människors intressen väger tyngst, men att även ekosystemen ska tillskrivas någon vikt när man gör etiska överväganden.

Nästa steg, efter att ha reflekterat över vad som har värde och vilka som ska ges moralisk hänsyn, är frågan om hur vi bör handla. Grovt sett finns det två huvudsakliga teorier om vad som utgör goda handlingar: konsekvensetik och pliktetik. Konsekvensetik innebär att det är handlingens konsekvenser som har betydelse. Utilitarism är en konsekvensetik som säger att vi ska handla så att vi skapar största möjliga lycka till största möjliga flertal (*hedonistisk utilitarism*) eller att vi agerar så att människors behov och önskningar uppfylls i så stor utsträckning som möjligt (*preferensutilitarism*). Man menar alltså att lycka, välbefinnande, eller uppfyllelsen av människors preferenser har *finalt värde*, medan de handlingar som leder till detta mål har *instrumentellt värde*.

Pliktetiken kan betraktas som konsekvensetikens motsats. Enligt pliktetiken är det rätta att hålla sig till vissa moraliska

principer. Ett bra exempel på ett pliktetiskt system är de tio budorden i Bibeln: Man ska inte döda, stjäla, ljuga, eller begå äktenskapsbrott etc.

Det är naturligtvis svårt att göra uttömmande listor över alla specifika handlingar som är rätt eller fel, så en komplett pliktetisk teori måste bygga på någon slags övergripande ramverk för att moraliskt bedöma alla möjliga handlingar. En av de första att föreslå ett sådant ramverk var den tyske filosofen Immanuel Kant. Hans idé kring pliktetik sammanfattas ofta i det som kallas *det kategoriska imperativet*: handla alltid så att principen för dina handlingar kan upphöjas till allmän lag. Centralt i Kants pliktetik är att människor är fria och rationella individer, och därför har ett värde i sig själva. Man får därför aldrig behandla andra människor enbart som ett medel för att nå sina egna mål. Utifrån denna tanke kan man bygga pliktetiska teorier som baseras på att alla människor har vissa rättigheter, eller att människans fria vilja och autonomi är viktigast att värna (detta är grunden för libertarianism som politisk filosofi).

Det är lätt att tänka sig exempel när pliktetik och konsekvensetik kommer till olika slutsatser. Låt oss till exempel säga att vi i Nazi-Tyskland hade gömt en judisk familj i källaren och Gestapo knackade på och frågade om vi visste var det fanns gömda judar. En pliktetiker skulle kunna svara att vi borde tala sanning, såvida vi inte har en än starkare plikt att skydda människor mot skada. En utilitarist skulle ljuga utan att blinka, eftersom de totala konsekvenserna uppenbarligen blev bättre om vi skulle ljuga.

Humes lag

Den skotske filosofen David Hume formulerade på 1700-talet det som i dag kallas *Humes lag*. Han menade att vi inte kan härleda vad vi *bör* göra från hur saker och ting *är*. Enligt honom finns det alltså en fundamental skillnad mellan fenomen som kan undersökas i naturen, dvs. hur de ligger till, och hur vi vill att världen ska vara. Vi kan inte dra slutsatsen att slaveriet bör finnas kvar bara för att det

har existerat genom stora delar av mänsklighetens historia. Av att ekosystem stabiliserar sig själv efter en mindre störning följer inte heller att det är fel att störa systemet så mycket att det inte längre kan självreglera sig. Vad som är värdefullt kan vi alltså inte undersökas med experiment eller andra empiriska metoder. Däremot kan man resonera om vad som rimligen borde ha ett finalt värde, vilka entiteter som har moralisk ställning och vilka konsekvenser det kan få (se box 4.1).

BOX 4.1 Kriterier för en etik

En etik är en sammanhållen idé om vad som har värde, hur man väger olika värden mot varandra, och varför något är värdefullt. Inom moralfilosofin brukar man ställa tre krav på hur en rimlig etik ska vara:

- **Konsistent**, alltså att etiken logiskt hänger ihop. Det är exempelvis orimligt att samtidigt hävda att människor får gifta sig med vem de vill, och samtidigt hävda att en förälder får bestämma vem barnen ska gifta sig med.
- **Universell**, vilket betyder att samma principer gäller för alla liknade fall. Att hävda att det bara är personer med en viss hårfärg som får inneha en viss typ av yrken låter som en orimlig etisk princip. Varför skulle just hårfärg vara avgörande för vilket yrke en person får inneha. Däremot är en rimlig etisk princip att man måste ha en viss utbildning för att ha ett särskilt yrke. Men den principen gäller då för alla, dvs. att den är universell.
- **Intuitiv**, vilket betyder att etiken går ihop med vad vi upplever som rättfärdigt. Ett etiskt system som leder till slutsatsen att det är ok att döda oskyldiga barn, uppfyller (för de flesta) inte kravet på att vara intuitivt rimlig. Å andra sidan fungerar våra moraliska intuitioner bäst i vanligt förekommande situationer. Att en etik leder till kontra-intuitiva slutsatser i extremfall brukar anses vara mindre problematiskt. Att det kan vara moraliskt riktigt att döda när andras liv står på spel skulle förmodligen strida mot en del personers moraliska intuition, men är å andra sidan en situation som få har befunnit sig i.

Men spelar kunskap ingen roll för etiken? Jo, har vi bestämt oss för vad som har ett finalt värde kan vi undersöka hur detta värde främjas. Om vi ska kalhugga en skog och anser att biologisk mångfald har ett finalt värde, är det viktigt att undersöka hur hygget kommer att påverka djur och växtliv. Om vi å andra sidan anser att bara mänskligt välbefinnande har ett finalt värde kanske det skulle räcka med att fråga de som bor i området om vad de tycker om hygget. Samtidigt skulle hygget kunna påverka ekosystemtjänster i området som inte människor som bor där är medvetna om. Och det argumentet blir än mer relevant, om vi också tar framtida generationers välbefinnande på allvar. Vad vi tillskriver finalt värde och vilka vi ger moralisk ställning har betydelse för vilken kunskap vi söker, och den kunskapen används sedan för att utvärdera olika handlingsalternativ. Kort sagt: kunskap är viktigt för att avgöra vad som har ett instrumentellt värde.

Människan i centrum: antropocentrism

Vad vi människor tillskrivit moraliskt ställning, och till vilken grad, har skiftat över tid. Ofta har det ansetts mindre problematiskt att döda någon från ett annat land (eller by, eller stad) än från sitt eget. I dag är dock de flesta människor världen över eniga om att alla människors har lika värde, vilket reflekteras i FN:s deklaration från 1948 om de mänskliga rättigheterna. Det som skett historiskt är att allt fler människor inkluderas i det som kallas *den expanderande omsorgscirkeln*.

Detta perspektiv, där människan ges en särställning, kallas antropocentrism (det vill säga, *människan i centrum*). Moralfilosofiskt kan idén om alla människors värde motiveras på en rad olika sätt. Utifrån utilitaristiskt perspektiv kan man argumentera för att alla människor delar förmågan att känna lycka och lidande, eller har behov och önskningsar som man bör ta hänsyn till. Utifrån ett pliktetiskt perspektiv är tanken om att alla människor måste behandlas som ett mål och aldrig kan ses som enbart ett medel för andra mål

central och leder naturligt vidare till idén att alla människors har moralisk ställning. Grunden i detta resonemang är alltså att vad än det är som motiverar att mänskliga individer har ett värde (lycka, preferenser, rättigheter, eller autonomi), måste det gälla i samma utsträckning för alla människor, oavsett var på jorden de bor.

Hållbar utveckling ansluter till denna idétradition, med tanken att man ska främja mänskligt välbefinnande för alla, men gör också ett tillägg genom att utsträcka omsorgscirkeln till att även inkludera framtida generationer. Moralfilosofiskt är denna utvidgning vara långt ifrån enkel (den reser frågor som: Kan människor som inte existerar verkligen ha moralisk ställning? Hur kan vi veta vilka behov och preferenser framtida människor har?). Men precis som vi just argumenterade för att geografiskt avstånd inte är ett rimligt skäl för att inte erkänna andra individers moraliska ställning, kan man argumentera för att *när i tiden man föds* är moraliskt irrelevant och inte ett skäl till att anse att framtida generationer inte ska ges samma moraliska ställning som nu levande människor. Man kan betrakta utvidgningen av omsorgscirkeln till människor i framtiden som en fråga om rättvisa mellan generationer.

Från människor till djur: djuretik

Det är emellertid inte självklart att det bara är människor som har moralisk ställning. Många personer menar i dag att också (vissa) djur har moralisk ställning (även om den inte nödvändigtvis behöver vara lika hög som människors). Detta reflekteras också i vår lagstiftning, som till exempel gör det straffbart att plåga djur. Den första svenska djurskyddslagen instiftades redan år 1944.

I den djuretiska traditionen vill man på allvar utvidga omsorgscirkeln till alla kännande djur på jorden. Återigen kan man motivera detta på liknande sätt som vi argumenterade för att utvidga omsorgscirkeln till alla (nu levande och framtida) människor: att många djur också besitter de egenskaper som gör att vi tillskriver människor moralisk ställning. För en (hedonistisk) utilitarist är

utgångspunkten att eftersom många djur har förmågan att känna smärta, lidande och glädje borde även dessa upplevelser tas på allvar, alltså får även kännande djur moralisk ställning. Princeton-filosofen Peter Singer argumenterar för att alla försök att dra en moralisk skiljelinje mellan människor och andra kännande djur antingen är godtyckliga, eller leder till att vissa människor kommer att hamna på samma sida som djuren. Eller för att använda den brittiska 1700-tals-filosofen Jeremy Benthams berömda ord: "Frågan är inte, Kan de tänka?, inte heller Kan de tala?, utan Kan de lida?".

Man kan också argumentera för att expandera omsorgscirkeln till andra kännande djur utifrån ett pliktetiskt perspektiv, och då utifrån att djur, liksom människor, kan anses vara individer med mål, mening och en fri vilja. En av de mest kända förespråkarna för att djur också har rättigheter är filosofen Tom Regan, som argumenterar för att alla djur som har vissa egenskaper (förmågan till medvetande, preferenser, minne, förväntningar etc.) är *livssubjekt* och därför har moralisk ställning. Med den utgångspunkten, likväl som utifrån Peter Singers utilitaristiska djuretik, blir såväl köttproduktion som djurförsök djupt moraliskt problematiska.

Från människor och djur till allt liv: biocentrism

Vissa menar att man bör gå ännu längre och utvidga omsorgscirkeln till att omfatta allt liv, det vill säga utöver människor och andra kännande djur, också icke-kännande djur och växter. Detta kallas *biocentrism* (från latinets ord för liv, *bio*; alltså livet i centrum). En av de tidiga förespråkarna för en biocentrisk etik, i västerländsk filosofisk tradition, var läkaren och fredspristagare Albert Schweitzer. Schweitzer menade att den uppdelning mellan människan och resten av naturen som uttrycktes i René Descartes dualism var godtycklig och bedräglig, och menade i stället att utgångspunkten för en rimlig etik var maximen: "Jag är liv som har vilja till liv och jag existerar mitt ibland liv som har vilja att leva." Schweitzers filosofi, som brukar sammanfattas i termen *vördnad för livet*, ger dock liten

vägledning till hur man ska hantera konflikter mellan mänskliga intressen och annat liv, bortom att man så långt som möjligt ska respektera annat liv och undvika att skada det.

En av de få filosofer som har försökt systematiskt utveckla en biocentrisk miljöetik är Paul Taylor. Taylors utgångspunkt är att allt liv har ett mål – att leva, frodas och föröka sig – och att detta mål har finalt värde. Detta värde är inte beroende av att en levande individ är medveten om eller kan uttrycka dessa mål själv (till skillnad från till exempel Peter Singers eller Tom Regans argumentation för att inkludera djuren i omsorgscirkeln). Människor har därmed en skyldighet att inte skada eller förhindra andras livsformers möjlighet till liv.

Taylors filosofi kan benämnas stark eller egalitär biocentrism, eftersom allt liv tillmätts lika stort värde: människan intar ingen särställning. Vad betyder det för vad som är moraliskt rätt, om mänskliga intressen står i konflikt med annat liv? Taylor skiljer här mellan grundläggande behov, som förutsättningen för att vi ska överleva, och icke-grundläggande behov; att skörda växter eller att jaga för mat är moraliskt rätt, men att jaga och fiska för nöjes skull, eller plocka blommor för prydnad är fel. Samtidigt menar Taylor att vissa mänskliga intressen, utöver vår överlevnad, som syftar till att utveckla oss som individer eller civilisation faktiskt kan stå över andra livsformers intressen. Att hugga ner en skog för att bygga ett bibliotek, eller släppa ut föroreningar för att upprätthålla samhällsliga funktioner, kan vara moraliskt tillåtet, så länge som man i möjligaste mån minimerar skadan för annat liv. I grunden betyder detta att alla levande individer har moralisk ställning, men att människans ställning trots allt är något starkare.

Man kan betrakta antropocentrism och biocentrism som två motpoler, där olika mycket värde ges till olika individer. Med ett strikt antropocentriskt perspektiv är det bara människor som har moralisk ställning. Det betyder emellertid inte att det är oproblemiskt att skada djur och natur, eftersom dessa i en del fall utgör instrumentella värden för mänskligt välbefinnande. Samtidigt, om

inga människor kommer att glädjas av ett stycke skog, men det finns en efterfrågan på virke från människor, finns det utifrån detta perspektiv inga starka argument för att inte hugga ner skogen. En del skulle hävda att människor och kännande däggdjur har moralisk ställning, även om det kanske inte är lika stort. Från ett biocentriskt perspektiv, å andra sidan, är det moraliskt problematiskt att skada och döda också växter, och därmed bör man i möjligaste mån undvika att hugga ner skogen.

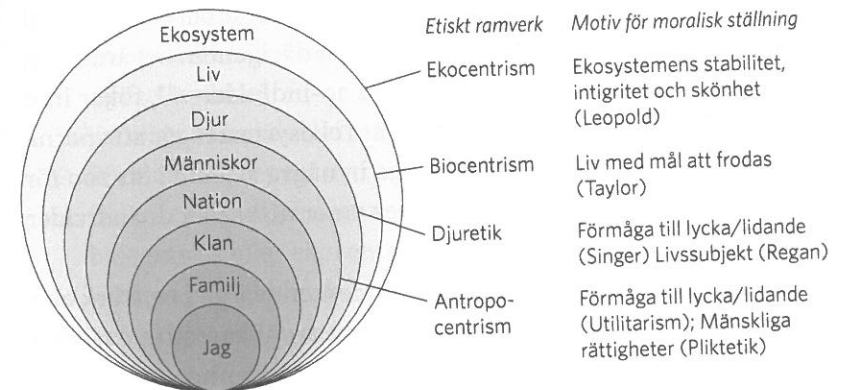
Från individer till kollektiv: ekocentrism

Även om mycket skiljer mellan antropocentrisk och biocentrisk etik, har båda systemen en sak gemensamt och det är att man tillskriver individer moralisk ställning. Inte ens med ett biocentriskt perspektiv tillskrivs arter eller ekosystem moralisk ställning. Arter och ekosystem är viktiga eftersom de tillhandahåller nyttor för individer. Finns inga bin, kan exempelvis inte växter pollineras. Därmed blir arten bi viktig att bevara utifrån ett biocentriskt perspektiv, eftersom den har ett instrumentellt värde för andra djur och växtindivider.

Inom ekocentrisk etik flyttas fokus från individer till helheter och grupper. Enligt radikal ekocentrism är det bara helheten – landskapet eller ekosystemet – som har moralisk ställning. I stället för att ekosystem har ett instrumentellt värde för de individer som är beroende av det för sin överlevnad och sitt välbefinnande, vilket varit utgångspunkten i alla de etiska teorier vi diskuterat hittills, vänder ekocentrism på sambandet helt: individer har enligt denna idé bara ett instrumentellt värde, i det att de upprätthåller ekosystemens funktion.

Inom etiska system som ger människor och djur moralisk ställning utgår man ofta ifrån att de är medvetna varelser och att man ska undvika negativa känslotillstånd. Biocentrisk etik utgår i stället ifrån att liv strävar mot att frodas. Det är svårare att formulera liknande argument för ett ekosystem, eftersom ett ekosystem knap-

past har känslor, och det är inte så enkelt att avgöra när det frodas. Inom ekocentrisk etik utgår man ifrån idén att ekosystem blir värdefulla genom vissa egenskaper, som stabilitet, integritet och skönhet. Ett möjligt argument för denna ståndpunkt kan vara att man ser ekosystemen, eller hela jorden, som en superorganism, vars intressen (likt allt liv, enligt Taylors biocentriska etik) bör värnas. Teorier skiljer sig alltså inte bara angående vad som ges moralisk ställning, utan också angående varför.

Det är värt att notera att en ekocentrisk miljöetik inte betyder att det är omoralisk för människor att utnyttja naturen för sina egna behov. En av de första förespråkarna för en ekocentrisk etik, den amerikanske naturvårdaren Aldo Leopold, var till exempel en hängiven jägare. Problemet uppstår när människan utnyttjande av naturen hotar den stabilitet i ekosystemen som skapats under miljontals år av evolution. Människan bör därför försöka begränsa sin påverkan på ekosystemen så mycket som möjligt. Jakt i sig kan ses som oproblematiskt för att individen inte har moralisk ställning: alltså är det inte fel att döda ett enskilt djur. Det kan också vara så att det bidrar till bibehålla balansen i ekosystemet, eller gynna arten på sikt. Människan uppfyller därmed samma roll som andra rovdjur, i det att hon ser till att vissa arters antal begränsas. På samma sätt kan försök att utrota djur som katter och kaniner från miljöer där

de traditionellt inte funnits, och där de orsakat stora skador och förändringar på de lokala ekosystemen, motiveras utifrån ett ekocentriskt perspektiv (eller antropocentriskt, där dessa ekosystems funktion anses ha ett starkt instrumentellt värde).

Inom radikal ekocentrisk etik ges alltså arter moralisk ställning, men inte individer. Den uppdelningen kan tyckas ointressant. Om arten apor har moralisk ställning betyder det ju också att man inte kan döda enskilda apor hur som helst. Dock finns här många potentiella värdekonflikter. Om bara arten schimpans har finalt värde, kan man i princip utrota alla schimpanser utom ett litet antal som man stänger in på ett zoo. Arten kan därigenom bevaras. Om man bara anser att vi måste behandla ap-individer väl, följer inte att arten bevaras. Kanske förändringar i ekosystemet gör att aporna får svårt att föröka sig. Att då stänga in några av dem i ett zoo för att bevara arten skulle snarare anses omoraliskt mot de individer som spärrades in.

Att individer endast har ett instrumentellt värde i en stark ekocentrisk etik betyder också att man mycket väl kan offra enskilda människor för att rädda naturliga miljöer. Denna ståndpunkt brukar ibland kallas ekofascism, då den just åsidosätter mänskliga rättigheter. För att undvika att enskilda individer kan behandlas illa finns även förespråkare för en mildare version av ekocentrism, där man menar att individer såväl som ekosystem och arter har moralisk ställning. I det fallet kan människors liv ges såväl finalt som instrumentellt värde, i de fall de bidrar positivt till helheten.

Var vi placerar oss på skalan mellan antropocentrisk och ekocentrisk etik har stor betydelse för hur vi ser på ingrepp i naturen, och hur starka skäl det finns att skydda växter, djur och natur. Begreppet "hållbar utveckling" utgår traditionellt från ett antropocentriskt perspektiv, men naturen anses ofta ha ett högt instrumentellt värde för människor. Ett högt instrumentellt värde på naturen kan kopplas till en stark syn på hållbarhet. Man anser helt enkelt att det är svårt att ersätta det som naturen ger oss med mänskligt tillverkat kapital. Men man kan också komma till en liknande slutsats genom

ett mer ekocentriskt perspektiv. Eftersom naturen har moralisk ställning kan den inte ersättas med mänskligt kapital. Även om grunderna är olika, blir slutsatsen ändå en position som liknar stark hållbarhet.

Instuderingsfrågor

Syftet med dessa frågor är att testa din förståelse av det som diskuterats i kapitlet. Svaren på frågorna hittar du därför i texten.

1. Vad är skillnaden mellan finalt värde och instrumentellt värde?
2. Vad säger Humes lag?
3. Förklara begreppet *den expanderande omsorgscirkeln*.
4. Ge ett exempel på något en person med en antropocentrisk, biocentrisk eller ekocentrisk natursyn tillskriver moralisk ställning? Vad kan de anse ha instrumentellt värde?
5. Vad skiljer antropocentrisk och biocentrisk etik från ekocentrisk etik, vad gäller synen på individens värde?
6. Hur ser sambanden ut mellan natursyn (antropocentrism, biocentrism eller ekocentrism) och synen på svag kontra stark hållbarhet?

Diskussionsfrågor

Syftet med dessa frågor är att få dig att reflektera över de frågor som diskuterats i detta kapitel. För att få ut det mesta av dem är det därför bra om du, förutom att fundera över vad du själv tycker, tar dig tid att diskutera frågorna med en kursare, kompis eller kollega som också läser boken.

1. Kan man ha skyldigheter gentemot människor som inte existerar, såsom människor som kommer att leva i

- framtiden? Vilka skyldigheter tycker du i så fall dagens generation har gentemot framtida generationer?
2. Vilka tillskriver du själv moralisk ställning? Vilken miljöetik ligger du närmast: antropocentrism, biocentrism eller ekocentrism?
 3. Om man också inkluderar djur i omsorgscirkeln, genom att tillmäta deras liv eller lycka finalt värde, betyder det också att människor har en skyldighet att förhindra djurs lidande och död i det vilda?
 4. Är biocentrism eller ekocentrism mest begränsande för i vilken utsträckning människan kan använda naturen för sina egna intressen? Försök komma på exempel på något som är moraliskt fel enligt biocentrism, men inte ekocentrism, och vice versa.

Lästips

- Brennan, A. & Lo, Y.S. (2015). Environmental Ethics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>
- Kernohan, A. (2012). *Environmental ethics: an interactive introduction*. Broadview Press.
- Leopold, A. (1970). *A Sand County almanac: With other essays on conservation from Round River*. Random House Digital, Inc.
- Regan, T. (2010). *Djurens rättigheter – En filosofisk argumentation*, Nya Doxa.
- Singer, P. (2016). *Praktisk etik*. Bokförlaget Thales.
- Stenmark, M. (2000). *Miljöetik och miljövard*. Studentlitteratur.
- Taylor, P. (1986). *Respect for Nature: A Theory of Environmental Ethics*, Princeton University Press.

KAPITEL 5

Hållbarhetens mångfald

De viktigaste poängerna i detta kapitel:

- För att kunna arbeta konstruktivt med hållbarhetsfrågor kan det vara bra att förstå andra perspektiv och vad det är som ligger bakom meningsskiljaktigheter.
- I grunden finns två orsaker till meningsskiljaktigheter: skillnader i värderingar och försanthållanden.
- Fyra motsatspar kring hur man ser på lösningar på dagens hållbarhetsproblem är: effektivitet – tillräcklighet; tekniska lösningar – livsstilsförändringar; individuella lösningar – politiska lösningar; reformism – radikalism.
- Trots bredden på definitioner innehåller i princip alla definitioner av hållbar utveckling följande element: hållbar utveckling är ett normativt begrepp; rättvisa är centralt; det kräver systemperspektiv och helhetstänkande; och det är en process.

I tidigare kapitel har vi diskuterat hur synen på hållbar utveckling påverkas av vad som anses ha värde, tron på teknisk utveckling och hur lätt eller svårt det är att ersätta varor och tjänster vi i dag får från naturen med ekonomiskt kapital. Det är alltså fullt möjligt att två personer kan använda begreppet hållbar utveckling och mena helt olika saker. För att kunna arbeta konstruktivt med hållbarhetsfrågor är det därför viktigt att kunna förstå andras perspektiv